आचरणमेव श्रेष्ठम्

• (सं.) गगनशर्मा

कदाचित् कश्चन विद्वान् कञ्चित् साधुं दृष्ट्वा अवदत् - ''मान्यवर ! मया पञ्चत्रिंशत् वर्षाणि यावत् संशोधनं कृतम् । कृष्णः ऐतिहासिकः पुरुषः, उत पौराणिकः इति मम संशोधनस्य विषयः । यदि सः ऐतिहासिकः स्यात् तर्हि तस्य जन्मस्थानं किं, कस्मिन् कालखण्डे सः आसीत् इत्यादिकं विवेक्तुं मया प्रयासः कृतः । भागवतमहाभारतादिकम्, अन्ये ग्रन्थाः, शिलाशासनादीनि च मया बहुधा परिशीलितानि । एतस्य सर्वस्य अनन्तरमपि अहं किमपि स्पष्टतया निर्णेतुम् असमर्थः । कृष्णस्य ऐतिहासिकताविषये भवताम् आशयः कः ?'' इति ।

साधुः क्षणं यावत् मौनं धृत्वा पुनः अवदत् - ''महोदय ! इदानीं किं वयः भवतः ?''

''प्रायः षष्टिः वर्षाणि''- विद्वान् अवदत् ।

''श्रीकृष्णः ऐतिहासिकः उत न इति विषये अनन्तरं चिन्तयाम । श्रीकृष्णः ऐतिहासिकः भवेत् उत अन्यः, किं तेन साध्येत तत्रभवता ? तस्मात् किं भवतः जीवने परिवर्तनं प्रगतिः वा भवेत् ?''

''तत् तु न स्यात् । तदर्थं मया अन्यविधः एव परिश्रमः करणीयः भवेत्'' इति अवदत् विद्वान् ।

''सः एव आदौ क्रियताम् । अस्मिन् अपि वयसि यदि भवता तदर्थं परिश्रमः न क्रियेत तर्हि भाविनि काले पश्चात्तापः अनुभोक्तव्यः भवेत् ।''

विद्वान् आश्चर्येण साधोः मुखम् अपश्यत् । साधुः कथनम् अन्ववर्तयत् - ''कृष्णस्य बोधनं यदि सत्त्व-युतम् इति भवता चिन्त्यते तर्हि तदनुगुणं जीवनं क्रियताम् । कृष्णः यदि ऐतिहासिकः स्यात्, तदीयं बोधनं च यदि सत्त्वहीनं स्यात्, तर्हि तस्य विषये चिन्तनं व्यर्थमेव । तदीयं बोधनं यदि उत्कृष्टं स्यात् तर्हि तस्य ऐतिहासिकत्वविषये तद्भिन्नत्वविषये वा चिन्तनं विशेष-प्रयोजनाय न भवेत् । अतः तस्य बोधन-विषये, तेन बोधितस्य तत्त्वस्य अनुसरण-विषये च आदौ चिन्त्यतां, न तु तस्य ऐतिहासिकत्वादिविषये..''

''भगवन् ! अद्यत्वे कृष्णराम-बुद्धादीनाम् अन्येषां महात्मनां च जीवनविषये बहुधा संशोधनानि प्रचलन्ति । किं तानि सर्वाणि व्यर्थानि ?''

''तद्विषये अधिकं वक्तुं न इच्छामि इति उक्तं खलु मया ? महात्मनां जीवित-विषये एव निरन्तरपरिश्रमात् अपि तदीयबोधनानि अवगत्य तदनुगुणं जीवनात् एव अस्मदादीनां जीवनं सार्थकं भवेत् इति तु मम चिन्तनम्'' इति वदन् सः साधुः चर्चाम् उपसंहृतवान् ।